

УДК 159.973: 372.3/.4[376/4]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/32.214515>

Ірина КУЗАВА,
orcid.org/0000-0001-8087-7897
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Kuzava.Irina@eenu.edu.ua

РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито особливості розвитку музично-творчих здібностей дошкільників із затримкою психічного розвитку (ЗПР) в ігровій діяльності. Розкрито і науково обґрунтовано сутність понять «творчість», «музично-творчі здібності». Презентовано методика корекційної роботи з дітьми дошкільного віку із ЗПР на заняттях художньо-естетичного циклу.

*Констатовано, що здатність до творчості не є винятковим явищем, властивим лише одиницям, вона при-
таманна всім людям.*

*Доведено, що розвиток музично-творчих здібностей може бути ефективним, якщо під час організації твор-
чої діяльності враховувати сукупність взаємопов'язаних між собою чинників: можливості змісту навчальних
предметів у творчому розвитку особистості; наявність системи творчих знань, яка відповідає специфічним
особливостям предмета та враховує вікові особливості вихованців; специфічна організація навчально-пізнаваль-
ної діяльності, яка передбачає використання творчих завдань на різних етапах навчального пізнання; створення
специфічних стосунків між учасниками творчого процесу та основ творчої співпраці.*

*Подано рекомендації педагогам для побудови корекційної роботи з дошкільниками із затримкою психічного
розвитку: чітко неухильно дотримуватись режиму дня (в разі порушення режиму дитиною необхідно пояснити
хибність її поведінки, а не карати її); вибрати дитині корисну та цікаву справу, пам'ятаючи, що вона втомлю-
ється більше від неробства, ніж від роботи, залучати дитину до цікавих заходів, для покращення психологічного
стану дитини, для її адаптації необхідно проводити рольові ігри, що, зрештою, призведе до подолання соціальної
деадаптації, стресів, неврозів, високого ступеня тривожності.*

*Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що формування музично-творчих здібностей дітей
дошкільного віку із ЗПР в ігровій діяльності відбувається не саме по собі і не лише як вияв спонтанних сил
і можливостей дитини – це результат виховання і навчання дітей, керівництво розвитком їх діяльності з боку
дорослих.*

Ключові слова: творчість, здібності, музично-творчі здібності, затримка психічного розвитку, ігрова діяль-
ність, корекційна робота.

Irina KUZAVA,
orcid.org/0000-0001-8087-7897
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Special and Inclusive Education
Lesya Ukrainka Eastern European National University
(Lutsk, Ukraine) Kuzava.Irina@eenu.edu.ua

DEVELOPMENT OF MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOLERS WITH DELAY OF MENTAL DEVELOPMENT IN GAME ACTIVITY

*The article reveals the peculiarities of the development of musical and creative abilities of preschoolers with mental
retardation in play activities. The essence of the concepts “creativity”, “musical and creative abilities” is revealed
and scientifically substantiated. The method of correctional work with preschool children with CPR in the classes
of artistic and aesthetic cycle is presented.*

*It has been stated that building up to creativity is not ablame, we are in power only for some people, we are in power
for all people.*

*It is proved that the development of musical and creative abilities can be effective if the organization of creative
activity takes into account a set of interrelated factors: the possibility of the content of subjects in the creative development
of personality; the presence of a system of creative knowledge that corresponds to the specific features of the subject
and takes into account the age characteristics of students, specific organization of educational and cognitive activities,
which involves the use of creative tasks at different stages of learning; creation of specific relations between the participants
of the creative process and the foundations of creative cooperation.*

Filed recommendations to teachers in the construction of correctional work with preschoolers with mental retardation: clearly adhere to the daily routine (in violation of the regime, the child must explain the erroneous behavior, not punish it); to choose a useful and interesting thing for the child, remembering that he is tired more of idleness than work, to involve the child in interesting activities, to improve the psychological state of the child, to adapt it to play role games, which will ultimately lead to overcoming social maladaptation, stress, neurosis, high anxiety

Summarizing the above, we can state that the formation of musical and creative abilities of preschool children with CPR in play activities is not in itself and not only as a manifestation of spontaneous strengths and abilities of the child – it is the result of raising a child and teaching children to guide the development of their activities. on the part of adults.

Key words: *creativity, abilities, musical-creative abilities, mental retardation, game activity, correctional work.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі національного відродження суспільства в закладах освіти України значна увага приділяється формуванню творчої, всебічно розвиненої особистості. Процес цей індивідуальний і тому потребує складної, багатогранної та копіткої роботи як педагогів, так і дитини. Ускладнюється він нині загальною соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю усього суспільства, що важко переживає перехід до ринкової системи стосунків, із наростаючою кризою соціальної системи. Поляризація доходів, складне економічне становище більшості родин, відсутність упевненості в завтрашньому дні, з одного боку, не дають змоги концентрувати зусилля для розвитку творчої здібності, а з іншого – лише такі умови і є наймогутнішим стимулом для самореалізації особистості.

Нині наука дедалі активніше включається в розробку і вирішення проблем, що постали на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. Суспільно-політична та економічна трансформація всіх сфер життя, а відповідно, суспільних відносин, зумовлює надзвичайну активність застосування психологічних знань у соціальному середовищі і у сфері освіти зокрема.

Особливо гостро постає ця проблема для тих, хто працює з дітьми із затримкою психічного розвитку (ЗПР). У «Конвенції про права дитини» зазначається, що розумово чи фізично неповноцінна дитина має проводити повноцінне життя в умовах, які забезпечили б її гідність, сприяли упевненості в собі, полегшували б її активну участь у житті суспільства (Конвенція про права дитини, 3). Це виявляється у посиленні уваги до вдосконалення системи спеціальної освіти й навчання, спеціалізації дітей за психологічними особливостями. Ігрова діяльність дитини є своєрідною формою виявлення нею своєї активності, в якій на рівні своїх знань і вмінь вона відтворює дії дорослих і ставлення між ними, пізнає предмети і їх функції, соціальну дійсність свого оточення.

Більш гостро постає проблема пошуку шляхів підвищення ефективності викладання дисциплін

естетичного циклу в закладах освіти, постійного удосконалення засобів і методів виховання творчих здібностей дітей, активного впливу на емоційну та інтелектуальну сферу вихованців засобами мистецтва.

Аналіз досліджень. Нині проблема ЗПР є однією з найважливіших. Низку досліджень у цій галузі присвячено переважно з'ясуванню етіології та особливостей розвитку пізнавальної діяльності (Т. В. Єгорова, Т. О. Власова, Г. І. Жаренкова, І. Д. Карагьозов, І. С. Марченко, В. І. Менчинська, В. І. Лубовський, М. С. Певзнер, М. В. Рождественська, Н. М. Стадненко та ін.), пошук шляхів здійснення корекційно-розвивального впливу на таких дітей (Т. П. Вісковатова, Т. Д. Ілляшенко, Т. М. Лазоренко, Н. І. Королько, Т. В. Сак, О. П. Хохліна та ін.). На проблемі формування окремих психічних функцій у дітей із ЗПР зосередили наукові пошуки Ю. І. Дауленскене, А. Г. Обухівська, Т. В. Сак, Н. М. Стадненко, О. П. Хохліна та ін.

Відаючи належне цим дослідженням, варто зауважити, що чимало важливих питань залишилось поза увагою дослідників. Зокрема, розвиток музично-творчих здібностей, які сприяють розвитку емоційно-почуттєвої сфери молодих школярів із ЗПР. Це полягає в умінні емоційно сприймати музичні твори, творчо мислити і т.п., що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – розкрити особливості розвитку музично-творчих здібностей дошкільників із затримкою психічного розвитку в ігровій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою дошкільної спеціальної освіти є створення умов для розвитку емоційного, соціального та інтелектуального потенціалу дитини, формування її позитивних особистісних якостей. Ця робота здійснюється всіма фахівцями закладу дошкільної освіти в тісному взаємозв'язку на основі професійного взаємодоповнення.

У наш час проблема творчого розвитку набуває дедалі більшого значення. Розвитком творчої особистості важко керувати. Є багато чинників, що впливають на інтелектуальний розвиток,

серед них умови, в яких формується дитина, середовище, що її оточує. Однак найважливішим для творчого розвитку особистості є характер її навчальної діяльності.

Спочатку з'ясуємо суть поняття «творчість». Під творчістю найчастіше розуміють створення нових матеріальних або духовних цінностей (Філософський словник, 1986: 7). Творча діяльність є антиподом наслідування, копіювання діяльності за шаблоном, готовим взірцем, правилом, алгоритмом.

На сучасному етапі розвитку науки музична творчість уточнюється поняттям новизни творчого продукту. Так, відомий психолог Л. Виготський, визнаючи поняття «творча діяльність», підкреслював, що творчий тип діяльності дійсно спрямований на створення «нового», утім «нове» може бути не лише витвором нової речі зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи почуття, що живуть і виявляються лише в самій людині і є новим, щодо її системи знань, способів дій, оціночних орієнтацій тощо (Виготський, 1987: 2). На основі такого підходу в науці виділяється навчально-творча діяльність, якій притаманна суб'єктивність «новизни». Творчим може бути не лише результат діяльності, а й прийоми та операції, за допомогою яких вона здійснюється.

У сучасних психологічних дослідженнях поширюється думка, що здатність до творчості не є винятковим явищем, властивим лише одиницям. Певною мірою вона властива всім людям.

Щоб ефективно розвивати творчі здібності, які є основою здійснення творчої діяльності, передусім варто з'ясувати, що вони являють собою. Дати відповідь на це непросте запитання намагались багато дослідників, але донині немає єдиного погляду на сутність цього поняття. Значна частина психологів вважає, що здібності – це синтез властивостей та якостей особистості, що забезпечує успішність виконання певного виду діяльності.

Як відомо, здібності поділяються на загальні та спеціальні.

Загальні здібності є здібностями до загальнолюдських видів діяльності: праці, навчання, гри, спілкування. Вони притаманні всім людям. Кожна здібність є складною структурою властивостей особистості. Загальні елементарні здібності є в кожній людині: відчуття сприймання, пам'ять, мислення, уява, мовленнєві здібності.

Спеціальні елементарні здібності (музичний слух) притаманні не всім людям, вони передбачають певний вплив якісних сторін психічних процесів. Ці здібності розвиваються на основі задатків у процесі навчання.

Спеціальні складні здібності (професійні) притаманні не всім людям. Вони є здібностями до певної професійної діяльності, що виникли у процесі історії людської культури.

Загальні здібності взаємопов'язані зі спеціальними. Різниця між ними порівняна. Загальні здібності за своєю сутністю виявляються в кожній людині частіше в одному, рідше в кількох видах діяльності і, залежно від цього, набувають певної спеціалізації. Вони лежать в основі спеціальних і є однією з умов їх розвитку. Творчі здібності належать до загальних, позаяк вони, як і інші види загальних здібностей, виявляються в будь-якій галузі життєдіяльності на певному рівні.

Як засвідчив аналіз наукових джерел, *музично-творчі здібності* – це індивідуально-психологічні властивості людини (Теплов, 1986: 6). Розвиток музично-творчих здібностей може бути ефективним, якщо в процесі організації творчої діяльності враховувати сукупність взаємопов'язаних між собою чинників:

- можливості змісту навчальних предметів у творчому розвитку особистості;
- наявність системи творчих знань, яка відповідає специфічним особливостям предмета та враховує вікові особливості учнів;
- специфічна організація навчально-пізнавальної діяльності, яка передбачає використання творчих завдань на різних етапах навчального пізнання;
- створення специфічних стосунків між учасниками творчого процесу та основ творчої співпраці.

Заклад освіти має створити умови, щоб кожна особистість змогла посилити свій творчий потенціал, підвищити рівень розвитку своїх творчих здібностей.

У вихованні творчої особистості в музичній діяльності необхідно впливати ще й на емоційну та мотиваційну сфери.

Виховання музикою має найточніше, найдоцільніше спрямування на розвиток творчих здібностей дитини. Воно не є ізольованим процесом, а пов'язане із соціальним і загальним психічним розвитком учня, здійснюється в контексті становлення цілісної особистості людини.

Отже, сила впливу музики зумовлюється загальною культурою слухача, його музичним досвідом, уміннями і навичками музичної діяльності, без яких неможливе повноцінне естетичне осягнення твору. Спілкування з мистецтвом особливо ефективно впливає на розвиток усіх психічних процесів і здібностей. Вдумливе ставлення до вікових особливостей, фізичного і психічного

розвитку дітей дасть змогу цілеспрямовано, без шкоди для вихованців здійснювати їх немусичне навчання і виховання.

Відомо, що мистецтво (зокрема музика) справляє на людину цілісний і особистісний вплив, який визначається передусім включенням у процес художнього сприймання всієї особистості, взаємодією в художньому переживанні всіх рівнів психіки людини – її відчуттів, почуттів, уявлень, інтелекту, пам'яті, інтуїції тощо. Адже особистісний вплив музики на людину зумовлений психологічним механізмом перенесення її в ситуацію, зображену композитором, коли виникає ефект ототожнення себе з героями музичного твору. Цей ефект виникає в результаті вияву своєрідного феномена: асоціативний механізм повідомляє про деяке переживання й одночасно викликає його.

У процесі роботи з такими дітьми із ЗПР особлива увага звертається не лише на зміст завдань, але й на те, як дитина поводить себе під час спілкування. Розвиток пізнавальної діяльності на музичних заняттях – це, насамперед, досягнення художніх цінностей, оскільки спілкування музикою ефективно впливає на розвиток усіх психічних процесів і здібностей.

Практика свідчить, що в більшості вихованців немає відповідної підготовки до нової для них соціально-психологічної ролі, зі значними індивідуальними відмінностями в мотивації знань, умінь і навичок, що роблять навчання для одних дітей занадто легким, нецікавим, а для інших – надзвичайно важким (внаслідок цього також нецікавим). І тільки для третіх, які не завжди становлять більшість, воно є посильним і цікавим. Тому необхідне психологічне вирівнювання дітей, з погляду їх готовності до навчання шляхом «підтягування» тих, хто відстає, до тих, що встигають.

Важливо, щоб дитина дошкільного віку була забезпечена достатньою кількістю розвивальних ігор у дитячому садку і вдома та відповідним часом для таких занять. У цьому плані більш результативними є колективні ігри, які проводяться спеціалістами з ігрової терапії.

Актуальність і значущість ігрової діяльності в житті дошкільника зберігається тривалий час. З погляду на це цілеспрямований розвиток пізнавальної сфери дитини проводиться у формі ігрових тренінгів (тренінг пам'яті, мислення, уяви тощо). Такий тренінг проводиться у вільний від занять час із групою вихованців. Збираючись 2–3 рази на тиждень, дошкільники під керівництвом вихователя або психолога виконують серію завдань, спрямованих на розвиток і вдосконалення пізнавальних процесів. Обов'язковими умо-

вами успішного тренінгу є неформальна ігрова обстановка, можливість постійного спілкування з ровесниками, доброзичлива емоційна атмосфера, використання в іграх простого, життєвого, добре знайомого матеріалу і головне – систематичний обмін учасників досвідом і враженнями від занять, що забезпечує їх суттєве взаємне збагачення новими тактиками і стратегіями впізнання навколишнього світу.

Діти із ЗПР часто страждають через те, що вони менш жваві і спонтанні, ніж діти з нормативним рівнем розвитку. Бажання вступити в контакт зі світом, відкрити чи зробити що-небудь нове сприймається ними слабше. Багато вихованців із ЗПР, на перший погляд, спокійні. На жаль, батьки цій спокійності приділяють набагато менше часу. У житті таких дітей займає основне місце гра, яка їх зацікавлює і сприяє всебічному розвитку. У процесі гри виховуються зорові якості. У таких дітей період ігрової діяльності проходить довше, ніж у звичайних дітей.

Гра дає змогу дитині виявити та продемонструвати набутий досвід, творчо переробити його, створити новий. Під час гри можна встановити ступінь розвитку мовлення, уяви. Завдяки включенню дитини в гру вдається послабити багато недоліків. Діти із ЗПР тягнуться в грі в міру своїх сил до товаришів, копіюють їх, у ній вони легко підкорюються, із задоволенням спілкуються. Вони люблять повторювати ігри.

З усієї різноманітності ігор на музичних заняттях доцільними є ігри музично-дидактичні, сюжетно-рольові та проблемно-моделюючі.

Музично-дидактичні ігри можуть бути різноманітними за завданням і змістом. Так, ігри-загадки сприяють засвоєнню, закріпленню знань, оволодінню способами пізнавальної діяльності, сприяють формуванню в дітей навичок музичного сприймання, вміння розрізняти висоту, тембр, силу і тривалість звуку, планомірно розвивають висотний, динамічний, ритмічний і тембровий слух.

Ігри «Голосно-тихо», «Швидко-повільно», «Вгору-вниз», «Луна», «Дзеркало», «Веселі діалоги» та інші доцільно проводити під час ознайомлення дітей з елементами музичної грамоти організації процесу спостереження за розвитком музики, розширення емоційного, інтонаційного досвіду, лексичного запасу.

Для відчуття дітьми швидкості руху в музиці можна використовувати гри «Швидко-повільно».

Експериментатор повідомляє:

– Діти, в кожній групі є спокійні і дуже рухливі хлопчики і дівчатка. Чим вони відрізняються?

Дошкільники відповідають:

– Спокійні діти рухаються повільно, не кричать, не пустують. Рухливі діти швидко бігають, плигають, голосно розмовляють.

Експериментатор пропонує дітям прослухану музику передати рухами пальців рук (як підкаже їм музика), для рухливих і спокійних дітей звучить мелодія поспівки «Різні діти».

Для розвитку ритмічного мелодійного слуху можна пропонувати гру «Луна». Педагог співає кілька звуків або простукує нескладний ритмічний малюнок. Діти мають повторити запропоноване (відлуння). Хто помилився, вибуває з гри.

Діти дошкільного віку із затримкою психічного розвитку мають невеликий емоційно-естетичний досвід, їм важко орієнтуватися у глибинному світі настроїв, втілених у музичних творах. Тому поетапне опанування дітьми основних емоційно-естетичних модальностей (сумно, радісно, весело, поетично, схвилювано, святково) має відбуватися вже з перших уроків. Для цього корисна гра «Чарівна кімната». Зокрема, ми розповідали дітям казку про чарівну кімнату, що має чудову властивість – коли в цю кімнату заходить людина, вона одразу забарвлюється в кольори і заповнюється музикою, яка так само, як і кольори, відповідає настрою того, хто зайшов. Дітям було запропоновано різні за характером твори. Після слухання можна запитати: «Який настрій у людини, яка зайшла в кімнату? Які кольори переважають у чарівній кімнаті – світлі, чи темні? Як ви вважаєте, які кольори відповідають радості, суму?» Мета такої гри – допомогти дитині свідомо звернути увагу на зв'язок музики і життя, кольору і засобів художньої виразності з характером образу, про який розповідається у творі, з тим почуттям, яке несе в собі цей образ (наприклад, чим відрізняються кольори «добра» і «зла», «радісті» й «суму»).

У сюжетно-рольових іграх відбувається своєрідне входження дитини в художній світ твору. Доцільно організувати своєрідні діалоги (експериментатора з дошкільниками, вихованців з експериментатором), завдяки яким вони розширюють знання, набувають акторських, виконавських навичок, осягають характер героя, перевтілюючись у нього, набувають здатності мислити, відчувати й мислити так, як мислить, відчуває й розмовляє герой.

Наприклад, вивчаючи образ пташки, можна запитати в дітей:

– Діти, у кого з вас вдома живе пташка? Який в неї буває настрій? Як звучить її голос, коли вона в гарному настрої? А коли вона хвора, сердита, зажурена? Кого боїться пташка, як вона себе поводить, коли вона злякалась?

Важливо, щоб діти, відповідаючи на запитання, зображали руками, інтонацією основні риси образу.

Будуючи корекційну роботу, необхідно враховувати такі чинники:

1) включення в навчальні й педагогічні загальні заняття відбувається поволі, пристосування дітей до виду діяльності вимагає тривалого часу;

2) навчальні заняття проводяться у двох напрямках: з одного боку, вони здійснюються як форма для отримання знань, з іншого – сам навчальний процес й навчальні форми спрямовують, розвивають, коригують процеси мислення, уваги, поведінку;

3) робота з виправлення порушень індивідуалізована для кожної дитини та кожної групи дитини кожної групи захворювання.

Рекомендується педагогам під час побудови корекційної роботи враховувати такі моменти:

– чітко неухильне дотримуватись режиму дня (в разі порушення режиму дитиною необхідно пояснити хибність її поведінки, а не карати її);

– вибрати дитині корисну та цікаву справу, пам'ятаючи, що вона втомлюється більше від неробства, ніж від роботи;

– залучати дитину до цікавих заходів;

– для покращення психологічного стану дитини, її адаптації необхідно проводити рольові ігри.

Кінцева мета корекційної роботи – подолання соціальної дезадаптації, стресів, неврозів, високого ступеня тривожності.

Висновки. Отже, одним із шляхів формування музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку із ЗПР є ігрова діяльність, формування якої відбувається не саме по собі і не лише як вияв спонтанних сил і можливостей дитини – це результат виховання дитини і навчання дітей, керівництво розвитком їх діяльності з боку дорослих. Через гру дитина вступає у зв'язок із навколишнім життям. Важливим етапом у розвитку музично-творчих здібностей є забезпечення корекційної роботи з дошкільниками із ЗПР, яка сприяє розвитку творчих можливостей школярів, активізуючи пізнавальну діяльність, та розвитку емоційно-вольової сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития / Под ред. К. С. Лебединской. Москва : Педагогика, 1982. 127 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Под ред. М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1987. 344 с.
3. Конвенція про права дитини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
4. Кузава І. Б. Формування художньо-естетичних інтересів на уроках музики. *Методичні рекомендації для вчителів початкових класів спеціальних шкіл інтенсивної педагогічної корекції*. Луцьк : РВВ «Вежа». 2006. 22 с.
5. Кузава І. Б. Вплив ігрової діяльності на розвиток музично-творчих здібностей дошкільників із особливими потребами. *Культура й розвиток особистості: міфи та реалії в психології й педагогіці* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. Луцьк, 2009.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. *Избранные труды. В 2-х т., т. 1*. Москва : Педагогика, 1985. 328 с.
7. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

REFERENCES

1. Aktualnyie problemyi diagnostiki zaderzhki psihicheskogo razvitiya [Actual problems of diagnostics of mental retardation] / Ed. K. S. Lebedinskaya. Moscow: Pedagogika, 1982.127 p. [in Russian].
2. Vyigotskiy L. S. Psihologiya iskusstva [Psychology of art]. Ed. M. G. Yaroshevsky. M.: Pedagogika, 1987. 344 p. [in Russian].
3. Konventsiya pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
4. Kuzava I. B. Formuvannya hudozhno-estetichnih interesiv na urokah muzyky [Formation of artistic and aesthetic interests in music lessons]. *Methodical recommendations for primary school teachers of special schools of intensive pedagogical correction*. Lutsk, RVV "Vezha". 2006. 22 p.
5. Kuzava I. B. Vpliv igrovoyi diyalnosti na rozvitok muzichno-tvorchih zdibnostey doshkilnikov iz osoblivimi potrebami [Influence of playing activity on the development of musical and creative health of preschool children for special needs]. *Culture and development of specialty: myths and realities in psychology and pedagogy*: materials of the International Sciences. conf. Lutsk, 2009.
6. Teplov B. M. Psihologiya muzyikalnyih sposobnostey [Psychology of musical abilities]. Selected works: In 2 volumes, v. 1. Moscow: Pedagogika, 1985. 328 p. [in Russian].
7. Filosofskiy slovnik [Philosophical dictionary]. For order. V. I. Shinkaruk. 2nd ed., Reworked. and ext. K.: Head. ed. URE, 1986. 800 p.